

Marek Pečenka, Bohuslav Litera

Dějiny Ruska v datech

Dokořán

Marek Pečenka, Bohuslav Litera
Dějiny Ruska v datech

Marek Pečenka, Bohuslav Litera **Dějiny Ruska v datech**

© Marek Pečenka, Bohuslav Litera, 2014

Illustrations © archiv autorů, 2014

Maps © Dokořán, 2014

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Odpovědná redaktorka Tereza Kodlová.

Redakce Marie Černá.

Obálka s použitím fotografie S. M. Prokurdina-Gorského, grafická úprava, mapy a sazba David Greguš.

Konverze do elektronické verze Tomáš Zeman.

Ilustrace z archivu autorů.

Vydalo v roce 2014 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz, jako svou 659. publikaci
(130. elektronická).

ISBN 978-80-7363-600-5

Obsah

Úvod.....	7
I. Kyjevská Rus (asi 882–1236).....	9
II. Mongolská nadvláda a vzestup moskevského státu (1236–1462).....	23
III. Moskevská Rus (1462–1584).....	37
IV. Od krize k nové stabilizaci (1584–1689).....	53
V. Vznik ruského impéria (1689–1762).....	73
VI. Osvícenský absolutismus (1762–1801).....	95
VII. Konzervativní modernizace (1801–1855).....	111
VIII. Liberální reformy (1855–1881).....	139
IX. Kontrareformy a nacionalismus (1881–1904).....	157
X. Od revoluce k revoluci (1904–1917).....	171
XI. Občanská válka a válečný komunismus (1917–1920).....	197
XII. Rusko a Sovětský svaz v období NEPu (1921–1928).....	215
XIII. „Druhá revoluce“ a stalinská diktatura (1929–1941).....	231
XIV. Velká vlastenecká válka (1941–1945).....	253
XV. Pozdní stalinismus (1945–1953).....	273
XVI. Destalinizace. Chruščov a Sovětský svaz (1953–1964).....	289
XVII. Brežněvova éra. Od rozmachu ke stagnaci (1965–1985).....	315
XVIII. Gorbačovovy reformy a zánik SSSR (1985–1991).....	345
XIX. Rusko od Jelcina k Putinovi (1992–2010).....	369
Seznam map.....	407
Seznam tabulek.....	407
Seznam textových boxů.....	407
Seznam ilustrací.....	408
Seznam doporučené literatury.....	411
Jmenný rejstřík.....	417

Úvod

Předkládaná publikace je určena především studentům historie a všem zájemcům o dějiny Ruska. Zachycuje období vymezené počátkem Kyjevské Rusi v 9. století a rokem 2010, u několika případů je sledován přesah i po tomto datu. Teritoriálně zachycuje území osídlené ruským, ukrajinským a běloruským etnikem, později pak území Ruské říše, Sovětského svazu a Ruské federace. V období po rozpadu SSSR jsou výběrově sledovány události na území postsovětských republik, s nimiž má Rusko bližší nebo specifické vztahy (Ukrajina, Bělorusko, Zakavkazsko, republiky střední Asie). Přestože se publikace logicky věnuje nejvíce politickým dějinám, snažili jsme se zachytit i nejdůležitější události sociálních, ekonomických a kulturních dějin.

Knih je rozdělena do 19 oddílů, z nichž každý obsahuje stručnou charakteristiku období a vlastní chronologii. Text je doplněn mapami, tabulkami, textovými boxy vysvětlujícími důležité události či pojmy a ilustracemi. Datace událostí v letech 1582–1918 je uváděna dle gregoriánského kalendáře, datace ruská („starého stylu“ – v Rusku se užíval juliánský kalendář i po kalendářní reformě papeže Řehoře XIII.) je v hranatých závorkách.

Za pomoc při práci děkujeme všem, kteří nám pomáhali, zejména pak Jiřímu Vykoukalovi, který celý text lektoroval a přispěl celou řadou cenných připomínek.

Autorem textů do roku 1917, tabulek a rejstříku je Marek Pečenka, texty po roce 1917 zpracoval Bohuslav Litera. Jsme si vědomi, že žádná takováto práce není prostá chyb a nepřesností, uvítáme proto reakci čtenářstva, abychom v případných dalších vydáních mohli nedostatky opravit. Snažili jsme se napsat knihu vyváženou, neideologickou, věcnou a přesnou. Nakolik jsme úspěšni, necht' posoudí čtenáři.

Autoři

I. Kyjevská Rus

asi 882–1236

Území Ruska, či přesněji dnešního evropského Ruska, Běloruska a Ukrajiny, bylo osídleno indoevropskými, uralo-altajskými a dalšími etniky již zhruba od doby 2000 let př. Kr. Ve starověku zasáhly jižní části této oblasti výboje antických civilizací (řecká kolonizace Černomoří, perská říše, římské impérium). Od té doby až takřka do počátku novověku bylo toto území oblastí, kde se konstituovaly či kterou putovaly kočovné kmeny z euroasijských stepí dále na západ (Skytové, Sarmati, Gótové, Hunové, Chazaři, Avaři, Bulhaři, Maďaři). Na rozdíl od vlastní Evropy neměl až na výjimky průchod těchto kočovníků velký vliv na východní Slované, hlavní etnikum, které posléze osídlilo většinu tohoto území.

Mezi východní Slované patřily jednak kmeny, které zůstaly v oblasti původní slovanské pravlasti, snad ležící mezi horním Dněstrem a středním Dněprem, i po období stěhování národů, jednak kmeny, které od 5. století postupovaly jižním a východním směrem. Východní Slované se usazovali nejen v úrodných černozemních oblastech, kde přicházeli do styku s národy íránského a turkického původu, ale pronikali i do severnějšího lesostepního a lesního pásma, kde se jejich sousedy staly národy baltické a ugrofinské.

O dějinách a společenském životě východních Slovanů do 9. století mnoho nevíme. Z archeologických nálezů je však zřejmé, že převažujícím zdrojem obživy již bylo zemědělství, doplňované lovem a sběrem lesních plodů. V této době rovněž vznikaly i první významnější osady jako regionální centra řemesel a obchodu (např. Kyjev, Novgorod atd.). Impulsem k dalekosáhlým ekonomickým, kulturním a politickým změnám se stalo od sklonku 8. století stále intenzivnější pronikání nájezdníků a obchodníků z jihu a ze severu.

Z území mezi Kavkazem a Volhou se do severního Černomoří rozšiřovalo panství Chazarů, kteří kontrolovali obchodní cesty jak mezi Dálným východem a Byzancí, tak mezi severní Evropou a arabským světem. Nadvládu Chazarů byla nucena uznat i řada východoslovanských kmenů. Ze severu ale pronikali do oblasti i vikinští nájezdníci, kteří využívali východoevropský říční systém k obchodním cestám na Střední východ a do Byzance. Varjagové, jak byli Vikingové v ruském prostředí nazýváni, postupně ovládli celou obchodní cestu *Iz Varjag v Greki* (tj. ze severní Evropy do Byzance) a podrobili si jednotlivé zde usazené slovanské kmeny. Rurik, legendární vůdce jedné varjažské skupiny, se podle letopisu *Pověst dávných let* zmocnil roku 862 Novgorodu, a založil tak dynastii, která měla v Rusku vládnout až do roku 1598.

Rurikův nástupce přenesl údajně roku 882 vládu z Novgorodu do strategicky lépe položeného Kyjeva, který se od 10. století stal centrem expandujícího státní-

ho útvaru, Kyjevské Rusi. Do poloviny 11. století dosáhla moc kyjevského knížectví svého maxima. Kníže Svjatoslav († 972) vedl úspěšné vojenské výpravy proti konkurenčním varjažským sídlům, vyvrátil chazarskou říši a dokonce zasahoval do zahraničních konfliktů (byzantsko-bulharská válka). Jeho syn Vladimír (vládl 978–1015) dále rozšířil území knížectví, posílil knížecí moc prosazením svých synů a družiníků v jednotlivých městech a oblastech, ale zejména upevnil své zahraničně-politické postavení knížectví přijetím křesťanství a sňatkem s Annou, sestrou byzantského císaře Basilea II. Krátce po jeho smrti však propukly bratrovražedné spory o nástupnictví. Dezintegrační proces načas zastavil poslední „silný“ panovník, Jaroslav Moudrý (1019–1054). Jeho vláda přinesla politický a zejména kulturní vrchol Kyjevské Rusi a rovněž posilování kontaktů se střední a západní Evropou.

Kyjevská Rus ani v době své maximální moci nebyla pevným státním útvarem. Veliký kníže kromě své hlavní domény s centrem v Kyjevě spravoval zemi nepřímo, s pomocí ostatních příslušníků rodu, kteří vládli v jednotlivých údělných knížectvích. Stabilitu vlády však oslabovaly časté spory o nástupnictví mezi jednotlivými větvemi rodu, neboť nástupnický systém byl založen na stařešinském principu, tj. nástupnickém právu nejstarších příslušníků rodu.

Po smrti Jaroslava Moudrého pak nastal rychlý úpadek říše, která se rozpadla na řadu samostatných menších knížectví. Jejich panovníky ovšem stále spojoval společný původ jako potomků legendárního Rurika. To už se ale původní normanská dynastie a její aristokracie jazykově a kulturně poslovanštily.

Kromě „vnitřních“ důvodů existovaly i vnější faktory, kvůli nimž význam Kyjeva jako mocenského a kulturního centra upadal. Zejména to byly opakované nájezdy kočovníků z Východu (Polovci – Kumáni), a také pak přesun dálkových obchodních tras mezi Evropou a Orientem do Středomoří, kde hráli stále větší roli Janované a Benátčané.

S úpadkem Kyjeva postupně rostl význam tří do té doby okrajových oblastí Kyjevské Rusi. Novgorod, kde získalo rozhodující vliv shromáždění svobodných obyvatel města (*veče*), ovládal severní oblasti země a stále více se orientoval na Hansu. V jihozápadní části to byla oblast Haliče a Volyně, udržující těsné vztahy s Polskem a Uhrami. Zde se kníže musel o moc dělit s vysokou šlechtou vzešlou z předních a nejstarších družiníků (*bojary*). A ve středním Rusku to byla oblast Suzdalu a Vladimíru, kde byla rozhodující moc knížete. Právě z této oblasti měl později vzejít impuls k novému mocenskému vzestupu v podobě moskevského velkoknížectví.

800

Karel Veliký korunován císařem.

asi 860

Varjagové Askold a Dir se zmocnili Kyjeva.

860

První zaznamenaný útok Varjagů proti Byzanci. Jejich nájezd se nelišil od podobných loupeživých výpadů Normanů v Anglii či Francii v téže době.

862

Podle letopisu *Pověst dávných let* přišel ze Skandinávie do Novgorodu na pozvání Slověnů a Krivičů v doprovodu dvou bratrů a početné družiny pololegendární Rurik (též Hrörekr), zakladatel dynastie Rurikovců. Podle jedné z hypotéz přišel Rurik a jeho družina snad z Jutska a poté si v 50. letech vybudoval základnu u Ladožského jezera.

879–912

Vláda Rurikova následovníka, novgorodského knížete Olega (též Helgu). Podle *Pověsti dávných let* obsadil v roce 882 se svou varjažskou družinou a slovanským vojskem Kyjev, zabil Askolda a Diru a ustavil zde svou vládu. Spojením dvou nejvýznamnějších center na důležité obchodní cestě *Iz Varjag v Greki*, Novgorodu a Kyjeva, položil základ moci kyjevského knížectví. V pozdějších letech si Oleg podrobil další slovanské kmeny při Dněpru: Drevljaný, Severjany a Radimiče.

907

Oleg podnikl úspěšné válečné tažení proti Byzanci po souši i po moři. Válka skončila podpisem první mírové smlouvy mezi Byzancí a Kyjevskou Rusí, kterou Oleg získal vysoké výkupné.

911

Další Olegovo tažení proti Byzanci skončilo neúspěchem. Následná mírová smlouva upravovala podmínky obchodu mezi oběma státy. Ruští obchodníci získali právo dovézt do Byzance bez cel a poplatků hlavní kyjevské exportní komodity – vosk, med, kožešiny a otroky.

912–945

Vláda velkého knížete Igora, snad syna samotného Rurika. Igor (též Ingvar) je v *Pověsti dávných let* popisován jako hrabivý, lakotný a navíc neúspěšný panovník. Jeho tažení do Zakavkazska (913–14, znovu 943) a tažení proti Byzanci (941 a 944) skončila neúspěchem. Když se navíc v roce 945 pokusil vymoci vyšší tribut od Drevljanů, vyvolal vzpouru, během které byl zabit. Za jeho vlády začalo do Kyjeva silněji pronikat křesťanství, *Pověst* připomíná chrám sv. Ilji v Kyjevě.

944

Uzavřena nová smlouva mezi Kyjevskou Rusí a Byzancí. Kromě ruského závazku vojenské pomoci při obraně byzantské pevnosti Chersonésos (na Krymu) a proti Bulharům přišli ruští obchodníci o privilegia pramenící ze smlouvy z roku 911.

945–962

Vláda Igorovy vdovy Olgy (též Helga). První žena na ruském trůně (vládla za nezletilého Svjatoslava) se krutě vypořádala s vrahy svého muže, posílila panovnickou moc nahrazením tributu vymáhaného od podrobených kmenů pravidelnou daní. Neúspěšně se pokusila zavést v Kyjevské Rusi křesťanství.

Původ slova Rus

Etymologie názvu *Rus* není dosud jednoznačně vysvětlena. V ruském prostředí byla v minulosti nejvíce propagována teorie, podle níž mělo jít o název jednoho či více východoslovanských kmenů. Dnes patří mezi nejčastěji přijímané teorie o „skandinávském“ původu tohoto slova. Jako Rusové se totiž sami nazývali ti Normané, kteří pronikali z Baltu do oblasti Ladožského a Oněžského jezera a odtud dále do Podněpří, kde v 9. století založili kyjevský stát. Šlo tedy patrně o označení normanského klanu a jeho rodového území ve Švédsku, které se později přeneslo i na ovládanou zemi a její slovanské obyvatele. To naznačuje i slovo *Ruotsi*, dosud užívané finské označení pro Švédy (finské etnikum přišlo do styku s normanskými nájezdníky ještě dříve než slovanské). Ostatně sami Normané používali ještě v 10. století svá „severská“ jména – ta byla ale později poslovanštěna, a tak se z Hrörekra stal Rurik, z Helgiho Oleg, z Ingvara Igor, z Waldemara Vladimír...

957

Olga navštívila Byzanc a byla přijata císařem Konstantinem VII. Patrně během této návštěvy byla i pokřtěna (přijala jméno Helena).

962–972

Vláda velikého knížete Svjatoslava, posledního pohanského panovníka Kyjevské Rusi, ale prvního z velkých kyjevských dobyvatelů, který rozšířil území knížectví k Volze a na severní Kavkaz.

963–965

Svjatoslavovo tažení proti Chazarům skončilo vyvrácením jejich království. Během této výpravy bylo podrobena i tmutarakanské knížectví a kmen Vjatičů. Svjatoslav rovněž napadl povolžské Bulhary a poničil jejich hlavní město Bolgar. Tím získalo kyjevské knížectví přístup k obchodní cestě Volha – Kaspické moře. Vzhledem k tomu, že k trvalému ovládnutí tohoto území neměl Kyjev dostatek sil, ukázalo se zejména vyvrácení Chazarské říše Pyrrhových vítězstvím, neboť se tím jen otevřela cesta do jihoruských stepí kočovným kmenům z Východu, nejprve Pečeněhům.

967–968

Byzantský císař Nikeforos Fokas požádal Svjatoslava o pomoc proti balkánským Bulharům. Kyjevský kníže dobyl při svém tažení rozsáhlá bulharská území, ale odmítl předat plody vítězství svému spojenci – naopak, otevřeně uvažoval o vytvoření dunajsko-kyjevské říše a plánoval přenesení svého sídla na Dunaj (do Perejaslavce).

969

Svjatoslav byl nucen opustit Bulharsko, aby odrazil Pečeněhy ohrožující Kyjev.

970–971

Druhé tažení Svjatoslava do Bulharska skončilo střetnutím s bývalým spojencem, Byzantskou říší, obávající se mocenského růstu Kyjeva. Svjatoslav byl poražen byzantským císařem Janem Cimiskem a musel se vzdát svých balkánských ambicí. Na zpáteční cestě byl kyjevský kníže u dněperských prahů napaden Pečeněhy a zabit.

972

Velikým kyjevským knížetem se stal nejstarší Svjatoslavův syn Jaropolk; mladší Vladimír vládl již od roku 970 v Novgorodě a Oleg v zemi Drevljanů.

977

Spory mezi třemi syny Svjatoslava vyvrcholily smrtí Olega a útekem Vladimíra do Skandinávie.

979

Vladimír se vrátil do země s najatou varjažskou družinou, zabil svého bratra Jaropolka a roku 980 se prohlásil velikým kyjevským knížetem.

980–1015

Vláda knížete Vladimíra (též Svatý Vladimír, Vladimír Veliký), prvního křesťanského knížete. Přestože převládla zahraničněpolitická orientace na Byzanc, prohluboval Vladimír i styky se západní Evropou. Za jeho vlády dosáhla Kyjevská Rus maximálního územního rozsahu, ale začaly ji již ohrožovat dezintegrační tendence.

980

Vladimír se pokusil ustanovit oficiálním náboženstvím jím reformovaný pohanský kult.

981

V boji s Poláky připojena Červená Rus (část Haliče) s městy Červeň a Peremyšl (Przemysl).

983

Tažením proti litevským Jatvjagům a výpravami po Němenu, Bugu a Visle se Vladimírovi podařilo ovládnout cestu k Baltskému moři.

987

Byzantský císař Basileos II. ohrožovaný Bulhary a současně i revoltou v Malé Asii požádal Vladimíra o vojenskou pomoc. Kyjevský kníže souhlasil s podmínkou, že mu byzantský panovník dá za ženu svou sestru Annu. Podle uzavřené spojenecké smlouvy se Vladimír navíc zavázal přijmout křesťanství.

konec 987–počátek 988

Pravděpodobné datum Vladimírova křtu (přijal jméno Basileos – Vasilij), kde se tak stalo, však není jisté (snad v Kyjevě nebo v Chersonésu).

Nestorův letopis

Vedle *Ruské pravdy* a *Slova o pluku Igorově* je patrně nejvýznamnější staroruskou písemnou památkou *Pověst dávných let* (Pověst vremenných let). Jejím autorem byl vzdělaný a literárně plodný mnich Pečorského kláštera Nestor (asi 1056–1113). Kromě *Pověsti* sepsal *Čtení o Borisovi a Glebovi* (o prvních ruských svatých po Vladimírovi) či *Život Theodosiův* (legenda o opatovi Pečorského kláštera). U svého hlavního díla nebyl Nestor autorem ve smyslu, v jakém chápeme autorství dnes. Nestor do svého letopisu svedl několik předchozích textů datujících se až do 30. let 11. století a provedl jejich závěrečnou redakci. I po jeho smrti byl text, dovedený chronologicky do počátku 12. století, dále doplňován. První dochovaný rukopis pochází až z roku 1377. Hlavní důraz letopis klade na počátky existence kyjevského státu, popisuje boje s Byzancí a Pečeněhy, přijetí křesťanství až po vládu Jaroslava Moudrého a jeho synů. Přestože je v řadě případů těžké odlišit zápis skutečné události od kronikářovy fikce, je *Pověst* základním pramenem k raným ruským dějinám.

988

Kyjevská flotila odplula na pomoc byzantskému císaři. Asi téhož roku (též udáván rok 990) bylo křesťanství prohlášeno oficiálním náboženstvím a obyvatelstvo Kyjeva masově pokřtěno v Dněpru. Podle *Pověstí dávných let* byly ještě předtím vyvráceny a zničeny sochy pohanských božstev, socha Peruna byla utopena v Dněpru. Přijetím křesťanství východního (ortodoxního) ritu se dále prohloubily vazby Kyjeva s Byzancí.

989

Neochota byzantského císaře splnit slib přiměla Vladimíra k tažení na Krym proti byzantské pevnosti Chersonésos (rus. Korsuň). Poté a po vítězství ruských vojsk bojujících na straně císaře proti vzbouřencům v Malé Asii Basileos II. definitivně souhlasil se sňatkem princezny Anny s Vladimírem.

asi 996

Vladimír nechal v Kyjevě postavit chrám sv. Bohorodice, který se stal symbolem ruské konverze. Stavbu provedli byzantští stavitelé.

okolo 1000

Výměna vyslanců mezi Vladimírem a papežem Sylvestrem II.

1014

Vladimírův syn, novgorodský vládce Jaroslav, odmítl platit daň Kyjevu.

1015

Vladimír poslal dalšího syna Borise proti Pečeněhům, kteří ohrožovali knížectví již řadu desetiletí a které se Vladimírovi nepodařilo podrobit, a sám se vypravil proti Nov-

Sv. Vladimír se syny Borisem a Glebem. Ikona novgorodské školy z 15. století.

gorodu. Cestou však onemocněl a 15. července v Berestově nedaleko Kyjeva zemřel. Vladimírova smrt vyvolala bratrovražedný boj o knížecí stolec mezi jeho 12 syny. Vlády v Kyjevě se zmocnil Svjatospolk (zvaný Prokletý), který nechal zavraždit své bratry Svjatoslava, Borise a Gleba.

1016

Jaroslav porazil s pomocí najatých Varjagů Svjatospolka u Lubče.

1018

Na podporu svého zetě Svjatospolka podnikl polský kníže Boleslav Chrabrý tažení proti Kyjevské Rusi, načas obsadil Kyjev a připojil k Polsku Červenou Rus.

1019

Jaroslav definitivně porazil Svjatospolka a ujal se vlády v Kyjevě. Svjatospolk zahynul na útěku. Spory s dalšími bratry však trvaly dalších 15 let.

1019–1054

Vláda velkého knížete Jaroslava (též zvaný Moudrý). Jaroslav načas obnovil jednotu knížectví a sňatkovou politikou upevnil zahraničněpolitické postavení země. Poslední dvě desetiletí relativního klidu přinesla ohromný kulturní rozmach Kyjevské Rusi, který se projevil jak vznikem řady původních textů, tak sakrálními stavbami v byzantském stylu či přestavbou Kyjeva v „imperiální“ duchu.

1024

Hladové nebo pohanské povstání (bylo součástí řetězu podobných povstání tzv. pohanské reakce ve východní Evropě).

1025

Jaroslav uzavřel dohodu o rozdělení země se svým bratrem Mstislavem, tmutaranským knížetem, kterého se mu nepodařilo porazit. Oblasti západně od Dněpru (včetně Kyjeva) připadly Jaroslavovi, východní část území s Černigovem Mstislavovi.

1031

Během tažení proti Polsku připojil Jaroslav území Červené Rusi, které postoupil Svjatospolk Boleslavu Chrabrému.

1032

Sňatek Jaroslavovy dcery Alžběty (Jelizavety) s budoucím norským králem Haraldem III. (Sám Jaroslav byl ženat s Ingegerdou, dcerou švédského krále Olafa.)

1036

Po smrti Mstislava spojil Jaroslav východní i západní část území pod svou vládou.

1037

Jaroslavovi se podařilo porazit Pečeněhy, a tak na více než dvě desetiletí nastolil v zemi mír (do příchodu Polovců – Kumánů). Na počest tohoto vítězství byla zahájena stavba chrámu sv. Sofie (dokončen 1041).

1038

Sňatek Jaroslavovy dcery Anastasie s budoucím uherským králem Ondřejem I.

1043

Poslední a neúspěšné tažení proti Byzanci, takřka celá ruská flotila byla zničena bouří a „řeckým ohněm“.

Jaroslavův nejstarší syn Izjaslav si vzal za ženu Gertrudu, dceru polského krále Měška II.

1049

Mnich ruského původu Hilarion dokončil své *Slovo o zákoně a požehnání*, jednu z prvních ruských písemných památek.

1050

Dokončen chrám sv. Sofie v Novgorodě.

1051

Sňatek Jaroslavovy dcery Anny s francouzským králem Jindřichem I.

Mnichy Antoniem a Theodosiem založen pečorský klášter (původně v jeskyních – *Pečorskaja lavra*), který se stal v 11. a 12. století centrem kyjevské kultury a vzdělanosti.

1052

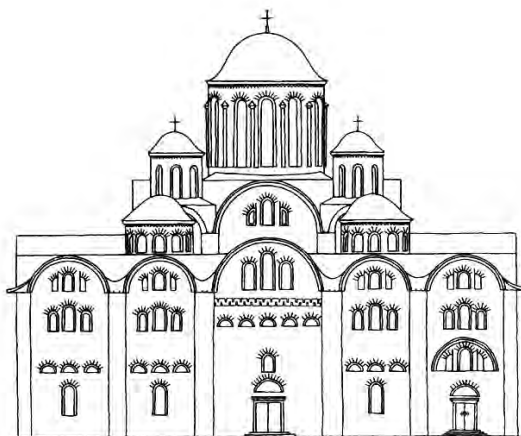
Jaroslavův syn Vsevolod si vzal za ženu Annu, dceru byzantského císaře Konstantina Monomacha.

2. únor 1054

Zemřel kníže Jaroslav. Ve své závěti se snažil zabránit bratrovražednému boji mezi svými syny, a proto určil svým nástupcem v Kyjevě nejstaršího syna Izjaslava, ostatním synům přidělil vládu v jiných městech. Sporům a válkám však nezabránil.

1054–1068

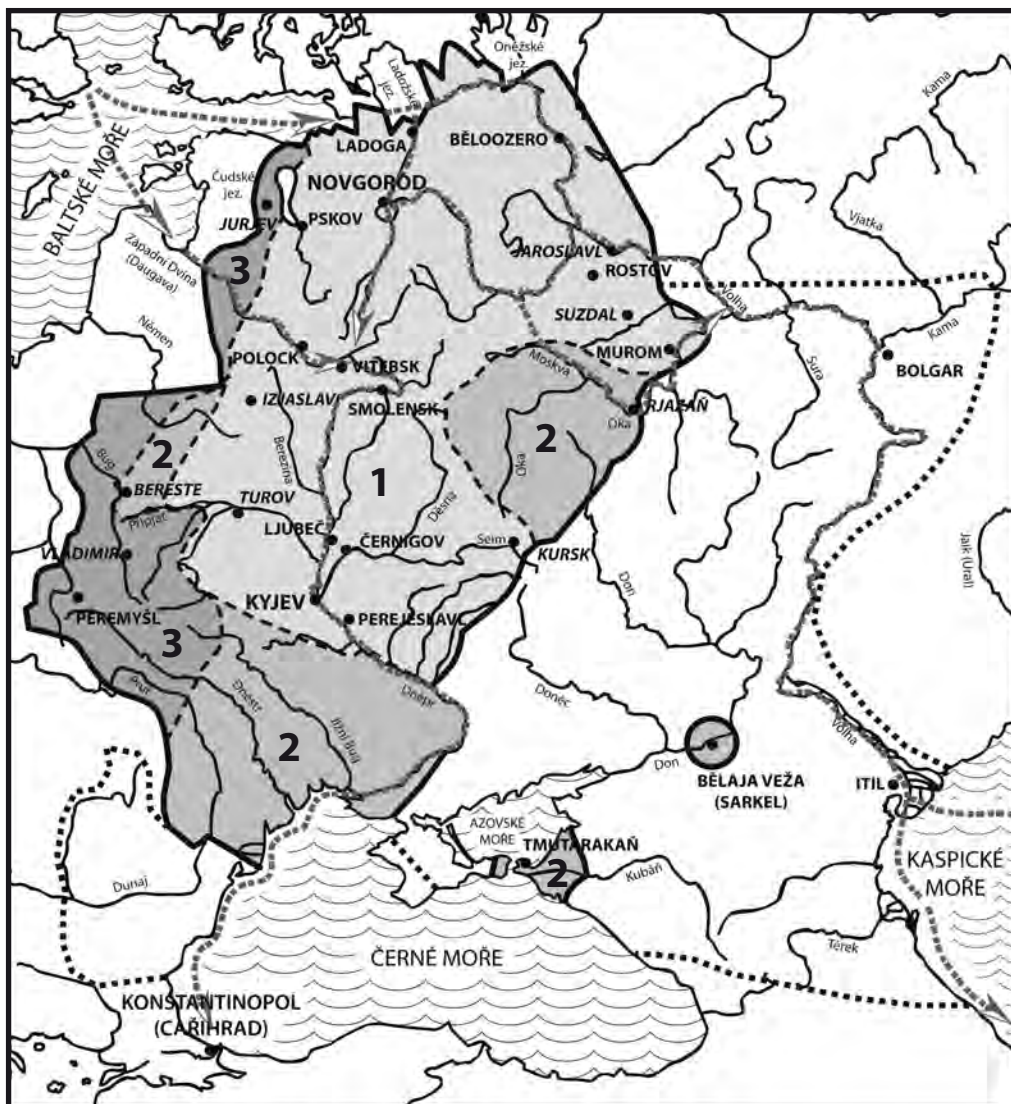
Společná vláda tří Jaroslavových synů: Izjaslav v Kyjevě a Novgorodě, Svjatoslav v Černigově a Tmutarakani a Vsevolod v Rostově, Perejaslavli a Suzdalu. Proti nim bojovali zejména Rostislav, syn jejich zesnulého bratra Vladimíra, a vzdálenější příbuzný Vseslav Polocký. Během jejich vlády byla dokončena *Pravda Jaroslavičů*, druhá část staroruského zákoníku *Ruská pravda* (tzv. krátká redakce). Její první část, *Pravda Jaroslavova*, vznikla již za vlády Jaroslava Moudrého.

Rekonstrukce chrámu Sv. Bohorodice v Kyjevě. První kamenný kostel na území Ruska byl postaven v letech 989–996. Kníže Vladimír obdařil po konverzi církev desetinou knížecích příjmů, odtud též jiný název chrámu – *Děsjatinnaja*. Během mongolského vpádu byl chrám roku 1240 zničen.

I. Kyjevská Rus v 10. a 11. století

- 1 Kyjevská Rus počátkem 10. století
  - 2 Územní zisky do konce 10. století
  - 3 Územní zisky do pol. 11. století
  - > Hlavní obchodní trasy
  - ..... Dočasné zisky Svjatoslava (2. pol. 10. stol.)
  - Maximální rozsah v pol. 11. století
- NOVGOROD** Města založená do 10. století
RJAZAŇ Města založená do 11. století

1061

První střetnutí s Polovci (Kumány), kteří vytlačili z jihoruských stepí Pečeněhy.

1068

V důsledku porážky knížete Izjaslava v bitvě s Polovci povstalo obyvatelstvo Kyjeva a knížetem prohlášeno vězněného Vseslava Polockého. S polskou pomocí vyhnal Izjaslav Vseslava a obnovil svou vládu nad Kyjevem.

1073

Izjaslav vyhnán svými bratry z Kyjeva. Uprchl nejprve do Polska, později do Německa (marně se snažil získat podporu od papeže Řehoře VII.).

1077

Smrt Svjatoslava umožnila Izjaslavovi návrat do Kyjeva (o rok později byl zabit v bitvě se svými odpůrci).

1078–1093

V Kyjevě vládl Vsevolod, poslední Jaroslavův syn.

1093–1113

V Kyjevě vládl Svjatopolk, syn Izjaslava. Jeho vláda byla velice nepopulární, zejména díky zavedení solného monopolu.

1096

Polovci vyplenili Kyjev.

1097

Ve snaze zabránit pokračujícímu boji uvnitř vládnoucího rodu a sjednotit zemi proti Polovcům se sešla rurikovská knížata v Lubeči (u Černigova). Přestože nebylo přímo odmítnuto nadřazené postavení kyjevského knížete, význam dohody spočíval v potvrzení moci jednotlivých knížat nad jejich dědičnými úděly (votčina) a v závazku neusilovat o území cizí.

1097**Dobytím Jeruzaléma skončila první křížová výprava.**

1100

Další jednání knížat ve Vitičevě (u Dněpru).

1108

Perejaslavský kníže Vladimír Monomach založil u řeky Kljazmy na severovýchodě Ruska město Vladimir. (Přízvisko přijal patrně po matce Anně, dceři byzantského císaře Konstantina Monomacha.)

1110–1113

Mnich pečorského kláštera Nestor dokončil redakci letopisu *Pověst dávných let*, nejvýznamnější písemné památky počátků ruských dějin.

1111

Vítězství Vladimíra Monomacha nad Polovci.

1113

Po smrti knížete Svjatopolka vypuklo v Kyjevě povstání. *Veče* povolaly na trůn Vladimíra Monomacha.

1113–1125

Vláda Vladimíra Monomacha v Kyjevě načas uklidnila situaci. Kníže se proslavil i jako statečný vojevůdce v bitvách s Polovci (podle svých slov se zúčastnil 83 vojenských tažení a zabil na 200 poloveckých knížat).

1113–1157

Vláda Jurije, mladšího syna Vladimíra Monomacha, v rostovsko-suzdalském knížectví. Od 30. let usiloval o získání novgorodského, perejaslavského a kyjevského knížectví (odtud přezdívka Dolgorukij).

1125–1132

Velikým knížetem kyjevským Mstislav, nejstarší syn Vladimíra Monomacha.

1132–1139

Velikým knížetem kyjevským Jaropolk, mladší syn Vladimíra Monomacha.

1136

Povstání v Novgorodě vyhnalo knížete Vsevoloda Mstislaviče, představitele kyjevské moci ve městě. Počátek faktické nezávislosti Novgorodu.

1139–1146

Vlády nad Kyjevem se zmocnil Vsevolod Olgovič (vnuk velkoknížete Svjatoslava Jaroslaviče), když svrhl Vjačeslava, bratra zemřelého Jaropolka. Počátek boje o vládu a velkoknížecí titul mezi potomky Vladimíra Monomacha a Olgoviči Černigovskými (potomky knížete Olega, syna kyjevského velkoknížete Svjatoslava Jaroslaviče).

1144–1152

Kníže Vladimírko Volodarevič z větve Rostislavičů (potomků Rostislava, vnuka kyjevského knížete Jaroslava Moudrého) spojil jednotlivá knížectví západně od Kyjeva v knížectví haličské; usiloval též o Volyn.

Chrám Sv. Sofie v Novgorodě. Postaven v letech 1045-1050, jeden z nejstarších dochovaných chrámů na území Ruska.

1146–1154

Velikým knížetem kyjevským Izjaslav, syn dřívějšího knížete Mstislava Vladimiroviče. Izjaslava povolaly na trůn *veče* poté, co zemřel Vsevolod Olgovič a povstání svrhlo jeho bratra Igora Olgoviče.

1147

První zmínka o existenci Moskvy – roku 1156 ji dal kníže Jurij Dolgorukij opevnit.

1152–1187

Haličským knížetem Jaroslav Osmomysl, syn Vladimírka Volodareviče. Díky své centralizační politice se dostal do sporů s bojary, kteří po Jaroslavově smrti vyhnali jeho syna Vladimíra. Během následných bojů obsadili knížectví načas Uhři.

1154–1157

Po letech bojů se velikým knížetem kyjevským stal Jurij Dolgorukij.

1157–1158

Kyjevským velikým knížetem Izjaslav Davidovič Černigovský. Dostal se do sporů s haličskými knížaty i zbylými potomky Vladimíra Monomacha a nakonec byl z Kyjeva vypuzen.

Veliká knížata kyjevská do roku 1157

Rurik	862?–879 (vládl v Novgorodě)
/	
Askold a Dir	860?–882 (titul veliký kníže nepoužívali)
Oleg	882–912
Igor	912–945
Svjatoslav Igorevič	945–972 (do 962 vládla jeho matka Olga)
Jaropolk Svjatoslavič	972–978
Vladimír Svjatoslavič (Svatý)	978–1015
Svjatopolk Vladimirovič Proklatý	1015–1016
Jaroslav Vladimirovič Moudrý	1016–1018
Svjatopolk Vladimirovič Proklatý	1018–1019
Jaroslav Vladimirovič Moudrý	1019–1054
Izjaslav Jaroslavič	1054–1068
Vseslav Brjačislavič Polocký	1068–1069
Izjaslav Jaroslavič	1069–1073
Svajatoslav Jaroslavič	1073–1076
Vsevolod Jaroslavič	1076–1077
Izjaslav Jaroslavič	1077–1078
Vsevolod Jaroslavič	1078–1093
Svjatopolk Izjaslavič	1093–1113
Vladimír Vsevolodovič Monomach	1113–1125
Mstislav Vladimirovič	1125–1132
Jaropolk Vladimirovič	1132–1139
Vsevolod Olgovič	1139–1146
Igor Olgovič	1146
Izjaslav Mstislavič	1146–1154
Jurij Dolgorukij	1154–1157

1157–1174

Vláda Andreje Bogoljubského, syna Jurije Dolgorukého v rostovsko-suzdalském knížectví. Andrej Bogoljubskij přenesl své sídlo do Vladimíru.

1159–1167

Kyjevským velikým knížetem Rostislav Mstislavič, vnuk Vladimíra Monomacha a syn velikého knížete Mstislava. Počátek jeho vlády byl poznamenán bojem s Izjaslavem Davidovičem, který se dokonce nakrátko zmocnil trůnu (1160–1161).

1167–1169

Kyjevským vládcem Mstislav Izjaslavič, kníže volyňský.

březen 1169

Andrej Bogoljubskij dobyl a zpusťošil Kyjev. Zrušil dosavadní nadřazenost kyjevského knížectví tím, že přijal velkoknížecí titul, ale přenesl jej na sever do svého rostovsko-suzdalského (vladimírského) knížectví. Z kyjevského knížectví se stal úděl, kterému měl vládnout Andrejův bratr Gleb (po jeho smrti v roce 1171 bylo knížectví postoupeno smolenským Rostislavičům).

1170

Pokus Andreje Bogoljubského dobýt Novgorod se nezdařil.

1174

Autokratická vláda Andreje Bogoljubského vyvolala spiknutí bojarů, kteří ho zavraždili. V následném dvouletém boji o moc se projevilo i soupeření tradičních center Rostova a Suzdalu s novým „hlavním městem“ Vladimírem.

1176–1212

Vláda rostovsko-suzdalského knížete Vsevoloda Jurjeviče, mladšího bratra Andreje Bogoljubského (přezdívka *Bolšoje Gnězdo*, Veliké Hnízdo – s první ženou měl 12 potomků). Přijal titul velký kníže vladimírský.

asi 1187

Vznikl staroruský hrdinský epos *Slovo o pluku Igorově* popisující neúspěšnou výpravu novgorodského knížete Igora proti Polovcům roku 1185.

1199–1205

Volyňský kníže Roman Mstislavič sjednotil volyňské a haličské knížectví a načas se stal nejsilnějším ruským panovníkem.

1201

Založena Riga, základna německého pronikání do Pobaltí.

1202

Rížský biskup založil řád mečových rytířů s cílem šířit křesťanství v Livonsku (odtud též livonský řád). Řád se záhy dostal do sporů se sousedními ruskými knížectvími a během několika desetiletí prakticky ovládl Livonsko, Kuronsko a Estonsko.

1203

Haličsko-volyňský kníže Roman Mstislavič dobyl Kyjev a přijal titul velikého knížete. Podobně jako před ním již Andrej Bogoljubskij jej však přenesl na Halič.

1204

Obsazení Byzance čtvrtou křížovou výpravou.

1212–1216

Boje o trůn mezi Jurijem a Konstantinem, syny vladimirského velkého knížete Vsevoloda.

1216

Vítězství Konstantina Vsevolodoviče podporovaného Novgorodem nad vojskem jeho bratra Jurije na řece Lipici.

1216–1218

Velikým knížetem vladimirským Konstantin Vsevolodovič, po jeho smrti se stal velikým knížetem Jurij Vsevolodovič.

1220–1222

Mongolové poprvé pronikli do Poloveckých stepí. Polovci nebyli s to odolat mongolské převaze a obrátili se s prosbou o pomoc na své dosavadní protivníky, jihoruská knížata.

1221

Založena pevnost Nižnij Novgorod.

31. květen 1223

Spojené vojsko jihoruských a poloveckých knížat vedené Mstislavem Haličským bylo drtivě poraženo v bitvě na řece Kalce (u Azovského moře). Mongolové však nevyužili tohoto vítězství a po neúspěšném pokusu podrobit si povolžské Bulhary se vrátili zpět do Střední Asie.

1224

Řád mečových rytířů dobyl Jurjev (Dorpat).

II. Mongolská nadvláda a vzestup moskevského státu (1236–1462)

Mongolský vpád nepochybně významně ovlivnil další vývoj Ruska. Jak se shodli současníci i historici, jeho bezprostřední důsledky byly devastující: zrušení tradičních městských center, ohromné materiální škody, ztráty na životech či počty zajatců odvečených do otroctví dnes jen stěží někdo spočítá. Značně rozdílné názory však panují na dopady „tatarského jha“, jak je období mongolské nadvlády v Rusku tradičně nazýváno, v dlouhodobější perspektivě. Tradiční ruská historiografie vesměs význam „mongolského faktoru“ popírá a naopak přeceňuje roli jednotlivých událostí, které vedly k osvobození země od mongolské dominance. Pro ruské liberální historiky a část západní historiografie to byl ale právě mongolský vpád, který výrazným způsobem obrátil „přirozený“ běh ruských dějin, zejména co se týče politické praxe, směrem k orientálnímu, despotickému modelu se všemi jeho průvodními znaky: izolací, xenofobií, komplexem méněcennosti atd.

Moderní západní historiografie ale vliv mongolské nadvlády nepřeceňuje. Po ustavení Zlaté hordy spravovali Mongolové dobytou zemi nepřímo: knížata, která nepadla v boji, zůstala na svých stolcích, vítězové se nijak nepokoušeli měnit existující politický či ekonomický systém. Většina mongolského vojska ostatně záhy opustila ruské území. Vztahy ruských knížat s tatarskými chány byly velmi pragmatické. Mongolská nadvláda nebyla omezena jen na vybírání daní a vydávání potvrzujících listin (*jarlyků*) ruským knížatům. Ruská knížata si brala mongolské nevěsty, mohla profitovat z obchodu s Orientem, ruské oddíly se účastnily mongolských válečných výprav, Mongolové naopak poskytovali Rusům pomoc v bojích s jejich západními soupeři (zejména s řádem německých rytířů a litevským knížectvím; není proto náhoda, že ruský národní hrdina Alexandr Něvský byl promongolským „kolaborantem“). Mongolský faktor hrál nadto důležitou roli při řešení mocenských sporů mezi jednotlivými ruskými knížaty. Tolerantní postoj Zlaté hordy vůči pravoslavnému náboženství (daňové úlevy, přímá podpora) přinesl výsledky v loajálním postoji církve. Podporovala proto raději promongolská knížata než knížata ochotná se v zájmu „osvobozenického boje“ paktovat třeba i s papežským Západem.

Zde můžeme mimo jiné nalézt i kořeny mocenského vzestupu moskevského knížectví, které pravoslavná církev logicky podpořila. Moskevským knížatům se podařilo zajistit si přízeň Zlaté hordy a získat pro sebe úřad výběrčího daní pro mongolské chány i v sousedních knížectvích a od vlády Ivana Kality (1325–1340) prakticky bez přerušení i velkoknížecí titul. Spolu s dalšími fakto-

ry (ekonomickými, demografickými, geografickými atd.) to nakonec byla právě mongolská přízeň, která Moskvě umožnila zvítězit nad jejím hlavním soupeřem, Tverem. Teprve v průběhu úpadku a dezintegrace Zlaté hordy od druhé poloviny 14. století se pokoušela i moskevská knížata těžit z tohoto procesu. Legendární vítězství Dmitrije Donského na Kulikově poli v roce 1380 bylo jen epizodou a o dva roky později došlo ke krvavé restauraci tatarské moci. K žádné další významné, tím méně konečné bitvě již nedošlo a ze Zlaté hordy se o více než půlstoletí později a bez jakéhokoli ruského zásahu vydělily chanáty kazaňský, krymský a astrachaňský (a s nimi udržovala moskevská knížata opět pragmatické vztahy).

V jednom ohledu však tatarský vliv v Rusku s rozkladem Zlaté hordy ještě zesílil. Rostoucí moc Moskvy nabízela totiž mongolské aristokracii a jejím ozbrojencům větší příležitost než vnitřní krizí otrášená Zlatá horda. Tato migrace pak v první polovině 15. století nabyla masového charakteru a o století později byla takřka pětina vyšších moskevských tříd mongolského či „východního“ původu.

Moskevská územní expanze byla nepochybně impozantní. Přesto nebyl tento proces tak jednoznačný, jak se nám dnes pohledem na mapu jeví. Kromě Moskvy zde existovala řada dalších center, která byla neméně mocná a ambiciózní: Litva, Tver či Novgorod. Navíc řada dalších knížat, která byla formálně podřízena moskevskému knížeti, měla své vlastní plány a byla ochotna spojit se s nepřáteli Moskvy. To se plně projevilo po smrti Vasilije I. Dmitrijeviče v roce 1425. Spory o nástupnictví uvnitř moskevského rodu vyvolaly občanskou válku, která spolu s intervencí sousedů zemi takřka zničila. Symptomatické je, že nový kníže Vasilij II. Vasiljevič zvítězil až se zahraniční pomocí – zejména mongolsko-tatarskou.

1236

Mongolská výprava, kterou vedl Džingischánův vnuk Batu, zpustošila povelžské Bulharsko a poté zamířila do severovýchodního Ruska.

1237

Spojení řádu mečových rytířů s řádem německých rytířů zahájilo nový nápor do Pobaltí.

prosinec

Mongolové dobyli Rjazaň, jeho obyvatelstvo bylo pobito a město vypáleno.

1238–1265

Haličským knížetem Daniil Romanovič, který znovu sjednotil haličské a volyňské knížectví a rozšířil svou moc na většinu území jihozápadní Rusi, včetně Kyjeva. Po mongolském vpádu musel uznat moc velkého chána, ale až do konce 50. let usiloval o vytvoření protimongolské koalice se svými západními sousedy (z tohoto důvodu dokonce uznal papeže hlavou církve ve své doméně).

počátek 1238

Dobytí Moskvy, Vladimíru a Suzdal. Města byla buď vypálena, nebo zpustošena a obyvatelstvo pobito nebo odvečeno do otroctví.

4. březen 1238

Jurij Vsevolodovič, veliký kníže vladimírský, padl v bitvě s Mongoly na řece Siti. Krátce poté byl dobyt Tver a Batuova vojska vstoupila na území novgorodského knížectví. Město Novgorod však nenapadla a na rok se stáhla do donských stepí.

1240

Počátkem léta zahájil Batu další tažení a postupně ovládl Perejaslav, Černigov a další jihoruská knížectví.

15. červenec

Švédský vpád do Pobaltí vedený jarlem Birgerem byl zastaven Novgorodem v bitvě na řece Něvě, novgorodský kníže a vojevůdce Alexandr Jaroslavič získává přízvisko Něvský. Krátce po bitvě je však z rozhodnutí *veče* donucen z Novgorodu odejít.

6. prosinec

Mongolové dobyli a zpustošili Kyjev, jeho obyvatelé byli pobiti. Na rozdíl od většiny ostatních měst se Kyjev z této katastrofy během mongolské nadvlády nevzpamatoval.

5. duben 1242

Alexandr Něvský, který byl znovu povolán do Novgorodu, porazil řádové vojsko v bitvě na Čudském jezeře („bitva na ledě“).

1243

Vladimírský kníže Jaroslav Vsevolodovič (bratr zabitého Jurije a otec Alexandra Něvského) byl ochoten spolupracovat s Mongoly, a získal proto od chána nejzápadnějšího *ulusu* mongolské říše (pozdější Zlatá horda) *jarlyk* na titul velkého knížete.

1246

Po návratu z návštěvy u mongolského velkého chána byl Jaroslav Vsevolodovič otráven. Po jeho smrti vypukly spory o nástupnictví, které rozhodl chán Zlaté hordy Batu ve prospěch jeho syna Andreje.

Mongolská říše

Mongolský chán Temüdzin sjednotil do roku 1206 asijské stepní kmeny a na sněmu *kurultai* byl zvolen nejvyšším chánem a přijal jméno Džingis (Velký). Krátce poté zahájil sérii krvavých a zničujících výprav, během nichž dobyl severní Čínu, Střední Asii a Zakavkazsko. Roku 1223 Mongolové drtivě porazili ruská vojska v bitvě na řece Kalce, nevyužili však tohoto vítězství a vrátili se zpět. Po Džingischánově smrti (1227) si jeho nástupci podrobili jižní Čínu, Persii a Mezopotámii. Mongolská veleříše byla rozdělena na jednotlivé úděly (*ulusy*), v nichž vládli Džingischánovi potomci. Nejzápadnější oblast získal nejstarší Džingischánův syn, Džuči. Roku 1236 zahájil jeho syn Batu válečnou výpravu, během které dobyl většinu ruských knížectví. Mongolové poté v letech 1241–1242 prošli přes Halič a Polsko, porazili vojsko německých a polských knížat v bitvě u Lehnice ve Slezsku a přes Moravu zamířili do Uher, kde v bitvě na řece Sajó (Slaná) porazili uherského krále Bélu IV. Krátce poté vpadli do Dalmácie a takřka ohrozili Benátky. Smrt velkého chána Ögedeje a chystaná volba nového chána však přiměly Batua k návratu. Novým velkým chánem se ale stal Ögedejev syn Kűjűk, a Batu se musel spokojit s údělem, který získal již jeho otec a který svými výpravami dále rozšířil. Pro tento chanát se mnohem později vžil název Zlatá horda. Jednotlivé *ulusy* ještě nějakou dobu uznávaly nadřazenost velkého chána v Karakorumu, ale od druhé poloviny 13. století se již vyvíjely samostatně. Po smrti posledního velkého chána Kubilaje (Kublajchán) se mongolská říše definitivně rozpadla. Její dnešní hodnocení je rozporuplné. Evropané vždy zdůrazňovali mongolské barbarství a masakry, Asii ale přinesla mongolská vláda oživení obchodu na trase od Kaspického moře k Tichému oceánu (na staré hedvábné stezce), náboženskou toleranci a kulturní rozkvět.

1249–1252

Velikým knížetem vladimirským Andrej Jaroslavič. Když začal spolu s dalšími ruskými knížaty připravovat odboj proti Mongolům, postavil se proti němu jeho bratr Alexandr Něvský, který ho zradil chánovi Zlaté hordy. Batuův syn Sartak vyslal proti Andrejovi vojsko, sesadil jej a velikým knížetem ustanovil Alexandra Něvského.

1252–1263

Velikým knížetem vladimirským Alexandr Něvský. Prostřednictvím svého syna Vasilije vládl rovněž v Novgorodě. Tento ruský národní hrdina boje proti Švédům a německým rytířům (a posléze kanonizovaný) byl loajálním spolupracovníkem Mongolů, kterým pomohl dokončit jejich ovládnutí země a od nichž obdržel *jarlyk*. Jeho osobní vládu založenou na podpore ostatních severoruských knížat, bojarů a církve, a také z obav z Mongolů, však jeho slabí synové nebyli s to převzít.

1254

Haličský kníže Daniil Romanovič obdržel od papeže Inocence IV. královský titul.

1255

Neúspěšný pokus novgorodských obyvatel vyhnat z města syna Alexandra Něvského, Vasilije, neboť jeho otec s mongolským souhlasem vojensky zasáhl.

1256–1257

Haličský kníže Daniil Romanovič vytláčil Mongoly z území svého knížectví. Nová mongolská výprava v roce 1260 ho však donutila znovu uznat nadvládu Zlaté hordy.

1257

Chán Zlaté hordy nařídil daňový soupis všech obyvatel (s výjimkou církve).

1259

Povstání proti daňovému soupisu v Novgorodě potlačeno Alexandrem Něvským.

1263–1272

Velikým knížetem vladimirským Jaroslav Jaroslavič Tverský.

1263

Alexandr Něvský dal Moskvu jako úděl svému synu Daniilovi, jeho potomci měli vládnout v Moskvě až do roku 1598.

1265–1301

Haličsko-volyňským knížetem Lev Danilovič. Takřka celá jeho vláda je spojena s boji s Litvou, jíž se ubránil jen s tatarskou pomocí.

1272–1276

Velikým knížetem vladimirským Vasilij Jaroslavič Kostromský.

1276–1281

Velikým knížetem vladimirským Dmitrij Alexandrovič Perejaslavský.

1276–1303

Vláda knížete Daniila Alexandroviče v Moskvě.

1281–1283

Velikým knížetem vladimirským Alexandr Alexandrovič Goroděcký.

1283–1294

Velikým knížetem vladimirským znovu Dmitrij Alexandrovič Perejaslavský.

1286

V Novgorodě ustaveno zastoupení Hansy.

1294–1304

Alexandr Alexandrovič Goroděcký znovu nahradil Dmitrije na velkoknížecím trůnu.

1295–1315

Litevský kníže Vytenis zahájil kombinací sňatkové politiky a válečných akcí územní expanzi do západoruských oblastí (Černá Rus, Vitebsk, Polock atd.).

1299

Sídlo metropolity přeneseno z Kyjeva do Vladimíru.

1301

Kníže Daniil připojil k moskevskému knížectví Kolomnu.

1301–1316

Haličsko-volyňským knížetem Georgij (Jiří), syn Lva Daniloviče. Připojil ke knížectví Vladiměř, ale stejně jako jeho otec se dostal do konfliktu s Litvou. V bitvě s litevským knížetem Gediminasem (Gedyminem) u Vladiměře padl. Ve válkách s Litvou zahynuli i jeho nástupci Andrej a Lev II. a nastal postupný úpadek volyňského a haličského knížectví: Volyň postupně podlehla Litvě, Halič polskému a uherskému tlaku.

1302

Daniil zdědil Perejaslav a připojil ji k moskevskému knížectví.

1303–1325

Moskevským knížetem syn Daniila, Jurij Daniilovič. Jeho vláda byla vyplněna spory se sousedním Tverem o velkoknížecí titul, z něhož nakonec díky svým vazbám na chána Zlaté hordy Uzbeka vyšel vítězně moskevský kníže.

1303

K moskevskému knížectví připojen Možajsk získaný válkou nad smolenským knížetem.

1304–1318

Velikým knížetem vladimirským Michail Jaroslavič Tverský.

1315–1341

Litevským knížetem Gediminas (Gedymín), bratr Vytenise. Připojil k Litvě Pinsk, Turov, Minsk a další oblasti, příbuzenskými svazky se spojil s Tverem, který podporoval proti Moskvě.

1318

Moskevský kníže Jurij Danilovič posílil své svazky se Zlatou hordou sňatkem se sestrou chána Uzbeka, který mu vzápětí udělil *jarlyk* na velkoknížecí titul. Tverský kníže Michail se odmítl podrobit a porazil Jurijovo vojsko v bitvě nedaleko Tveru. Jurij ale dosáhl intrikami a úplatky předvolání Michaila ke Zlaté hordě, kde byl tverský kníže popraven. Chán potvrdil Jurijovi titul velkého knížete vladimirského, ale soupeření s Tverem tím ještě zdaleka neskončilo.

1322

Chán Zlaté hordy dal *jarlyk* na velkoknížecí titul Dmitriji Michailoviči Tverskému.

1324–1340

Haličským knížetem vnuk Lva Daniloviče (syn jeho dcery Marie) Boleslav Trojdenovič, který přijal jméno Georgij II. (Jiří II.). Lavírováním mezi sousedy se mu sice podařilo udržet nezávislost, ale díky svému bojovnému katolicismu si odcizil nejlivnější síly v zemi a nakonec byl zavražděn.

1325

Moskevský kníže Jurij Danilovič se vypravil do Saraje, aby získal zpět titul velkého knížete, byl však zde zabit Dmitrijem Tverským. Ten byl poté z rozkazu chána popraven. Novým velikým knížetem vladimirským se stal Dmitrijův bratr Alexandr Michailovič Tverský, moskevským knížetem bratr Jurije, Ivan Danilovič zvaný Kalita (měšec).

1325–1340

Vláda moskevského knížete Ivana Kality, považovaného za prvního ze „sjednotitelů ruské země“. Významně rozšířil území knížectví (a to spíše koupí území než jeho dobýváním) a po dlouhých bojích s Tverem získal natrvalo velkoknížecí titul.

1326

Metropolita přesídlil z Vladimíru do Moskvy. Podpora moskevských knížat ze strany ortodoxní církve významnou měrou přispěla k posílení moci a prestiže Moskvy a ke konečnému vítězství jí vedeného sjednocovacího procesu.

1327

Protimongolské povstání v Tveru potlačeno chánovým vojskem za pomoci Moskvy. Tverský kníže Alexandr Michailovič uprchl do Pskova a později na Litvu (roku 1337 mu byl povolen návrat, ale o dva roky později byl popraven).

II. Rusko v 11.–13. století

••••• Kyjevská Rus v polovině 11. století
Hlavní Ruská knížectví v 12. a 13. století

1 Novgorod Veliký

2 Polocké knížectví

3 Volyňské knížectví

4 Haličské knížectví

5 Kyjevské knížectví

6 Turovo-Pinské knížectví

7 Perejaslavské knížectví

8 Novgorodsko severské knížectví

9 Černigovské knížectví

10 Smolenské knížectví

11 Rjazanšské knížectví

12 Muromské knížectví

13 Vladimírské (Rostovsko-Suzdalské) knížectví

1328–1340

Velikým knížetem vladimirským Ivan Kalita. Výběrem daní pro chány Zlaté hordy významně posílil své vlastní finanční postavení (přes jeho pověstnou šetrnost a finanční schopnosti pochází tato přezdívka od skutečného měšce, který neustále nosil s sebou, aby mohl poskytovat milodary chudým).

asi 1340

V lesích 70 km severovýchodně od Moskvy založil mnich Sergij Radoněžský klášter, který přispěl k duchovní a kulturní obnově v období po mongolském vpádu a pod svým pozdějším názvem se stal jedním z nejvýznamnějších v Rusku (Trojicko-sergijevský klášter). Klášter byl rovněž centrem misionářských aktivit v severním Rusku (Sergij a jeho žáci založili na 75 dalších klášterů).

1340

Po smrti posledního haličského knížete Georgije II. vpadl na území knížectví polský král Kazimír. Místní bojaři nabídli trůn Liubartasovi (Lubartovi), synovi litevského knížete Gediminase, a s mongolskou pomocí vytlačili Kazimíra ze země.

1341–1353

Moskevským knížetem a velikým knížetem vladimirským Simeon Hrdý, nejstarší syn Ivana Kality. Potlačil bojarskou opozici, znepokojenou růstem knížecí mocí, a rozšířil území knížectví o Jurjev.

1345–1377

Vláda litevského knížete Algirdase (Olgerda), syna Gediminase. Algirdas vládl v dohodě se svým bratrem Kęstutisem, který spravoval západní část knížectví, zatímco Algirdas východní. Algirdas jako první litevský panovník přijal po ruském způsobu titul velikého knížete. Za jeho vlády získala Litva sňatkovou politikou a výboji většinu západoruských zemí (Volyně, část Haliče, Podolí, západní Ukrajinu včetně Kyjeva, Černigov, Novgorod Severskij, Brjansk a další). Celkem ovládala Litva zhruba tři pětiny území bývalé Kyjevské Rusi. Díky podpoře Tveru se dostal Algirdas několikrát do konfliktu s Moskvou, kterou se mu však porazit nepodařilo. Po smrti Algirdase moc Litvy upadala zejména v souvislosti s náparem řádu německých rytířů, ruská území si však podržela.

1348

Pskov se oddělil od Novgorodu.

1349

Polský král Kazimír zahájil další tažení proti Liubartasovi, během kterého se mu podařilo připojit Halič.

1353–1359

Moskevským knížetem a velikým knížetem vladimirským Ivan II. Sličný (Krásný), další syn Ivana Kality. Po jeho smrti nastaly uvnitř vládnoucího rodu spory o trůn, na nějž byl posléze za podpory bojarů a metropolity Alexeje dosazen nezletilý syn Ivana II. Dmitrij.

1359–1363

Velikým knížetem vladimirským Dmitrij Suzdalský.

1359–1389

Vláda moskevského knížete Dmitrije Ivanoviče, který upevnil postavení Moskvy v úspěšných bojích proti knížatům suzdalským, rjazaňským a tverským, podporovaným Zlatou

hordou a Litvou. Území knížectví rozšířil o Vladimir, Uglič, Galič, Kostromu, Bělozero a Kalugu.

1363

Metropolitovi Alexejovi se načas podařilo zajistit pro Dmitrije Ivanoviče titul velkého knížete.

1367

Moskevský kníže Dmitrij Ivanovič nechal vystavět kamenný Kreml.

1368

Tažení litevského knížete Algirdase, zetě Michaila Tverského, proti Moskvě. Jeho vojsko sice zpusťošilo okolí Moskvy, vlastní město se mu však dobýt nepodařilo.

1370

Jeden z pretendentů na vládu nad Zlatou hordou, vojenský velitel Mamaj, vydal *jarlyk* na titul velkého knížete Michailu Tverskému. O rok později jej však vydal zpět Dmitriji II.

1372

Další neúspěšné tažení Algirdase proti Moskvě.

1375

Mamaj znovu vydal titul velkého knížete Michailu Tverskému. Moskevský kníže Dmitrij reagoval výpravou proti Tveru, po níž byl tverský kníže donucen vzdát se nároků na titul velkého knížete a uznat nadřazenost moskevského knížete. Dmitrij se poté cítil natolik silný, že využil sporů uvnitř Zlaté hordy a odmítl jí odvádět daň.

Soupeření mezi Moskvou a Tverem na počátku 14. století. Roku 1325 zavraždil v záchvatu vzteku při náhodném setkání v hlavním městě Zlaté hordy, Saraji, Dmitrij Tverský moskevského knížete Jurije Daniloviče. Rukopis z 16. století.

11. srpen 1378

Moskevský kníže Dmitrij zvítězil nad mongolským vojskem na řece Voža. Pod vlivem tohoto úspěchu a díky povzbuzování Sergije Radoněžského se Dmitrij pokusil sjednotit ruská knížata k boji proti Zlaté hordě.

1380

Mamaj v alianci s novým litevským velkým knížetem Jogaiilem (synem Algirdase) zahájil tažení proti moskevskému knížeti.

8. září

Moskevský kníže Dmitrij porazil Mamajovo vojsko v krvavé bitvě na Kulikově poli nedaleko Donu. Podle této bitvy obdržel Dmitrij přízvisko Donský. Jogaila do bitvy nestačil zasáhnout a stáhl se zpátky na Litvu.

1381

Mamaj poražen dalším z uchazečů o vládu nad Zlatou hordou, chánem Tochtamyšem.

1382

Poté co zkonsolidoval svou pozici uvnitř Zlaté hordy, zahájil chán Tochtamyš trestnou výpravu proti Moskvě, kterou posléze obsadil a zpustošil. Zlatá horda tak obnovila svou moc nad Ruskem a Dmitrij Donský byl donucen znovu jí odvádět daně.

1386

Na základě dohod z Krevy z roku 1385 se litevský velkým kníže Jogaila (Jagiello) nechal v Krakově pokřtít, oženil se s polskou dědičkou trůnu Hedvikou a jako Vladislav II. byl korunován polským králem (vládl do 1434). Došlo tak k vytvoření polsko-litevské unie.

1387

Vítězství Vladislava II. nad Maďary definitivně potvrdilo polskou držbu Haliče.

1388

Moskevský kníže vyslal vojenskou výpravu na pomoc chánu Tochtamyšovi v jeho boji s Tamerlánem (Timurem), který se rozhodl obnovit mongolskou veleříši.

1389

Krátce před svou smrtí určil Dmitrij Donský svým nástupcem nejstaršího syna Vasilije. Tuto volbu chán Tochtamyš potvrdil.

Pečeť Ivana Kality

1389–1425

Vláda moskevského knížete Vasilije I. Dmitrijeviče. Přes nepříznivou mezinárodní situaci (pokračující dezintegrace Zlaté hordy, pokračující tlak Litvy) se mu podařilo rozšířit území knížectví.

1392

Polský král Vladislav II. se smířil se svým bratrancem a dlouholetým odpůrcem Vitoldem a předal mu správu Litvy (vládl zde až do 1430). Vzhledem k tomu, že Vasilij I. byl od roku 1390 ženat s Vitoldovou dcerou, stabilizovaly se načas litevsko-moskevské vztahy.

Vasilij I. zakoupil u velkého chána *jarlyk* na vládu nad Nižním Novgorodem. Spolu s anexí knížectví muromského o rok později tak byla posílena pozice Moskvy na středním toku Volhy.

1395

Timur porazil Tochtamyše a zahájil tažení proti Moskvě. Ke střetnutí s vojskem moskevského knížete však nedošlo a Timur se poté obrátil na východ. Moskva pak byla více než jedno desetiletí ve vztahu k Zlaté hordě fakticky nezávislá. Tochtamyš uprchl do Litvy, kde uzavřel dohodu s Vitoldem. Vitold měl pomoci Tochtamyšovi získat zpět vládu nad Zlatou hordou výměnou za postoupení práv nad ruskými knížaty.

1397

Snaha Vasilije I. podrobit si Novgorod skončila neúspěchem, válka pokračovala s přestávkami až do roku 1417 a Moskva připojila část tzv. dvinské země (střední tok Severní Dviny).

12. srpen 1399

Litevský veliký kníže Vitold a chán Tochtamyš byli poraženi vojskem Zlaté hordy na řece Vorskle a nuceni vzdát se plánů na ovládnutí Zlaté hordy.

1404

Vitold připojil k Litvě Smolensk a Vjazmu.

1406–1408

Válka mezi Litvou a Moskvou, Litva připojila tzv. *verchovskaja kňážestva* (Lubuck, Kozelsk, Obojes).

1408

Emír Edigej oblehl Moskvu a donutil Vasilije I., aby obnovil placení daní Zlaté hordě a uznal její nadřazenost.

15. červenec 1410

V bitvě u Grunwaldu (též Tannenbergu) zvítězilo polsko-litevské vojsko (v jehož řadách bojovaly i ruské oddíly) nad řádem německých rytířů. Tato porážka definitivně zastavila nápor řádu do Pobaltí.

okolo 1410

Andrej Rublev dokončil ikonu sv. Trojice pro Trojicko-sergijevský klášter. Pro tento klášter zhotovil ve 20. letech ještě řadu fresek.

únor 1425

Smrt Vasilije I. zahájila čtvrtstoletí trvající válku mezi jeho synem Vasilijem II. Vasiljevičem a ostatními pretendenty trůnu, která načas zastavila územní expanzi moskevského knížectví a ohrožovala dokonce jeho existenci. V době nástupu na trůn podporoval desetiletého Vasilije II. jeho poručník, litevský veliký kníže Vitold. Mezi odpůrce Vasilije II. a uchazeče o trůn na základě stařešinství patřila zvenigorodská a galičská knížata, Jurij

Dmitrijevič (bratr Vasilije I.) a jeho synové Vasilij Kosoj (Kosý) a Dmitrij Šemjaka (bratrance Vasilije II.). Proti Vasilijovi II. posléze vystoupil i Novgorod a Tver.

1425–1462

Vláda Vasilije II. Vasiljeviče Temného, syna Vasilije I. Po dlouhých a krvavých bojích a poté, co byl několikrát zbaven trůnu a dokonce oslepen, se Vasiliji II. podařilo zvítězit nad jeho soupeři a v posledních deseti letech vlády získat faktickou nezávislost na Zlaté hordě.

asi 1430

Ze Zlaté hordy se vydělil krymský chanát.

1433

Jurij Dmitrijevič se nakrátko zmocnil vlády nad Moskvou (znovu 1434).

1434

Neúspěšný pokus Vasilije Kosého zmocnit se vlády.

asi 1436

Ze Zlaté hordy se oddělil kazaňský chanát.

1439

Uzavřena florentská unie mezi římskou a pravoslavnou církví. Jménem ruské pravoslavné církve k ní přistoupil moskevský metropolita Isidor.

1442

Po svém návratu z koncilu byl Isidor sesazen a florentská unie odmítnuta.

Moskevská knížata 1263–1598

Daniil Alexandrovič	1263–1303
Jurij Daniilovič	1303–1325
Ivan I. Kalita	1325–1340
Simeon (Semjon) Hrdý	1340–1353
Ivan II. Ivanovič	1353–1359
Dimitrij Ivanovič Donský	1359–1389
Vasilij I. Dmitrijevič	1389–1425
Vasilij II. Vasiljevič Temný	1425–1433
Jurij Dmitrijevič	1433
Vasilij II. Vasiljevič Temný	1433–1434
Jurij Dmitrijevič	1434
Vasilij Jurjevič Kosoj	1434
Vasilij II. Vasiljevič Temný	1434–1445
Dmitrij Jurjevič Šemjaka	1445
Vasilij II. Vasiljevič Temný	1445–1446
Dmitrij Jurjevič Šemjaka	1445–1447
Vasilij II. Vasiljevič Temný	1447–1462
Ivan III. Vasiljevič	1462–1505
Vasilij III. Ivanovič	1505–1533
Ivan IV. Vasiljevič Hrozný	1533–1584
	(do 1538 regentka Jelena Glinská, od 1547 car)
Fjodor I. Ivanovič	1584–1598

1445

Ve válce s kazaňskými Tatary byl zajat Vasilij II. Propuštěn byl teprve po slibu zaplacení vysokého výkupného a územních ústupcích vůči kazaňskému chanátu. Na moskevském území byla dokonce rozmístěna kazaňská posádka, aby dohlížela na plnění dohody.

1446

Dmitrij Šemjaka využil všeobecné nespokojenosti s politikou Vasilije II. vůči kazaňskému chánovi, svrhl jej a nechal oslepit (odtud přízvisko Vasilije II. – Temný)

1447

S podporou kazaňského chána dobyl Vasilij II. opět vládu nad moskevským knížectvím.

1448

Sbor ruských biskupů zvolil nového patriarchu, rjazaňského biskupa Jonu. Tím se stala ruská pravoslavná církev fakticky nezávislá na Byzanci, ale současně zesílily její vazby k moskevskému knížeti.

1449

Vasilij II. ustavil svého syna Ivana spoluvládce.

před 1450

Na Solověckém ostrově v Bílém moři byl následovníky Sergeje Radoněžského založen Solověcký klášter, který se později stal jedním z největších klášterů v Rusku.

1450

Poslední pokus Dmitrije Šemjaky dobýt Moskvu byl odražen. Dmitrij poté uprchl do Novgorodu, kde byl o tři roky později otráven moskevským agentem.

Ikona svaté Trojice z Trojicko-sergijevského kláštera, neznámější obraz Andreje Rubleva z počátku 15. století.

1451

Díky sporům o následnictví v kazaňském chanátu přešla část tatarských bojovníků na moskevském území do služeb Vasilije II. a pomohla ubránit nezávislost moskevského knížectví, i poté co Vasilij II. přestal odvádět daně Zlaté hordě.

1453

Dobytí Byzance Turky.

1455

Druhý neúspěšný pokus Zlaté hordy vymoci si placení daní.

1456

Porážka Novgorodu ve válce s Moskvou omezila nezávislost novgorodské republiky.

okolo 1460

Ze Zlaté hordy se vydělil astrachaňský chanát.

1461

Další neúspěšný pokus Zlaté hordy vymoci si placení daní.

27. březen 1462

Smrt Vasilije II., novým velikým knížetem se stal jeho syn Ivan.

III.

Moskevská Rus

(1462–1584)

Moskevská územní expanze, nebo též „sjednocování ruských zemí“, jak je tradičně nazývána, nabyla za Ivana III. (1462–1505) již nezvratného a záměrného charakteru. Moskevskou snahou bylo nyní připojit všechna území osídlená východoslovanským etnikem, včetně sousedících ukrajinských a běloruských území. Ta ovšem prošla v minulosti odlišným vývojem. Řada ruských knížat na západě a jihozápadě se totiž podrobila polsko-litevskému státu. Oblasti na jihu a na východě zase ovládaly chanáty vzešlé ze Zlaté hordy (krymský, kazaňský, astrachaňský). Lavírováním mezi sousedy, a zejména pak spoje-nectvím s krymským chanátem se Ivanu III. podařilo čelit tlaku již oslabené Zlaté hordy, zlikvidovat poslední potenciální protivníky z řad ruských knížat a úspěšně pokračovat v expanzi směrem na západ. Postupně byl ovládnut Novgorod a Tver a další území a roku 1480 se Moskva i formálně vyvázala ze závislosti na Zlaté hordě.

Změněné mezinárodní postavení knížectví se odrazilo i ve stylu vlády. Ivan III. využil sňatku s neteří posledního byzantského císaře Sofií Paleologovnou k dalšímu posílení své autority. Dochází k „byzantinizaci“ dvora, zavádění nových dvorských ceremoniálů, navenek je pak rostoucí panovníkova prestiž demonstrována přijetím carského titulu. Odkaz k byzantskému dědictví je pak rozvíjen o několik desetiletí později například v podobě teorie o Moskvě jako „třetího Římu“ atd.

Tento proces pak pokračoval i za Ivanova nástupce Vasilije III. (1505–1533) a v prvním dvacetiletí 16. století byla k moskevskému knížectví připojena poslední dvě dosud nezávislá knížectví, Pskov a Rjazaň. Rozloha země, která v roce 1462 činila asi 430 000 km², stoupla na 2 800 000 km² v roce 1533. Za vlády Ivana IV. (1547–1584) se expanze dále rozšířila i do neslovanských oblastí. Vojenské výpravy proti kazaňskému a astrachaňskému chanátu skončily ovládnutím celého povodí řeky Volhy až po Kaspické moře. V katastrofální neúspěch naopak vyústil ruský pokus proniknout do Pobaltí (livonské války). Na sklonku Ivanovy vlády započalo i ruské pronikání za Ural.

Územní expanze měla nejen dalekosáhlé ekonomické důsledky, zejména spojení s baltickým obchodem a později i se západní Evropou, ale otevřela rovněž širší prostor pro zahraniční kulturní a náboženské vlivy v dosud uzavřených a provinciálních oblastech centrálního Ruska. K snad nejzřetelnějším změnám však došlo v politické oblasti.

Moskevský kníže musel nejprve začlenit původně nezávislá knížata a jejich družiny do moskevských mocenských struktur, aby tak oslabil jejich odpor vůči

tomu, že se museli v procesu centralizace vzdát svých starých svobod a privilegií. Činil tak rozšiřováním členství v bojarské dumě, panovnickově poradním orgánu. Podle urozenosti zaujímalí bojaři rovněž nejvyšší hodnosti v ústřední a místní správě (*městničestvo*). Byrokratizace šlechty se tak stala významným fenoménem pozdně středověkého Ruska. Na druhé straně se od konce 15. století snažil panovník vyvázat ze závislosti na vysoké šlechtě, a to posilováním a vytvářením šlechty služebné z řad šlechty drobné a střední (*dvorjaně*). Služebná šlechta byla zcela podřízena jeho vůli, neboť byla odměňována za své služby dočasným a podmíněným propůjčením statků (tzv. *pomestje*). Zdrojem této půdy byly konfiškace politických odpůrců, vlastní knížecí půda a později též půda v dobytých oblastech. Drobná a střední šlechta se tak stala hlavní oporou panovnickových centralizačních snah. Města byla vesměs pod přímou vládou panovnickových zástupců a nepožívala žádných svobod a výsad.

Dramatické kulminace dosáhl moskevský centralismus za vlády Ivana IV. Hlavní reformy 50. let 16. století, které přinesly nový zákoník, reorganizaci vojska, změny v lokální správě a další omezení moci dědičných pozemkových vlastníků (včetně církve), byly ještě produktem tzv. dobrého období vlády nového cara. Vznikaly ve spolupráci s předními úředníky i bojary, kteří si byli vědomi nutnosti modernizovat a stabilizovat stát mimo jiné i v souvislosti s chystanými válečnými výpravami proti Kazani. Naproti tomu vnitropolitické experimenty zaváděné Ivanem IV. od 60. let šly proti duchu předchozích reforem. Vytvoření *opričniny*, carovy zvláštní domény, jakéhosi státu ve státě, a institucionalizace teroru zaměřeného zejména proti bojarům sice posílily výsadní postavení panovníka, ale za cenu faktické likvidace stabilního státního aparátu a hlubokých ekonomických a sociálních otřesů. Jejich součástí bylo i omezování mobility rolníků, motivované snahou zajistit státu pravidelný výnos daní a služebné šlechtě její výnosy. Destruktivní vliv *opričniny* ještě zesílil probíhající konflikt v Livonsku, a sám car musel tuto instituci po několika letech zrušit a hledat cestu k předchozímu modelu. Svým nástupcům tak předával zemi hospodářsky vyčerpanou a na pokraji dezintegrace a anarchie.

1462–1505

Vláda Ivana III. Vasiljeviče v moskevském knížectví. Ivan III. může být považován za prvního skutečně „celoruského“ panovníka. Obezřetnou, ale bezohlednou a vytrvalou politikou se mu postupně podařilo nejen formálně ukončit mongolskou nadvládu, ovládnout území zbývajících rivalů Moskvy, Novgorodu a Tveru, ale také pokračovat v územní expanzi proti Litvě i do dalších oblastí.

1463

Koupí připojeno jaroslavské knížectví.

1465

Neúspěšná mongolsko-tatarská trestná výprava proti moskevskému knížeti, který odmítl odvádět daně Zlaté hordě a nestál ani o potvrzení velkoknížecího titulu jejím chánem.

1467–1469

Série vojenských výprav Ivana III. proti kazaňskému chanátu, která chanát významně oslabil a uvolnila moskevskému knížeti cestu k teritoriální expanzi na severovýchod.

1471

Novgorod v obavě z růstu moci Moskvy uzavřel spojení s polským králem Kazimírem IV., byl však poražen moskevským vojskem na řece Šeloni. Několik novgorodských bojarů bylo popraveno, část jich byla deportována a Novgorod musel zaplatit vysokou válečnou náhradu. Ve městě se naopak usídlila moskevská služební šlechta.

Nejstarší kremelský chrám Nanebevzetí Panny Marie (Uspenskij sobor), postavený v letech 1475–1479 v italo-byzantském stylu.

Ivan III.,
rytina z konce 16. stol.

1472

Další neúspěšná výprava Zlaté hordy proti Moskvě.

Druhý sňatek Ivana III. se Sofií Paleologovnou (neteří posledního byzantského císaře) posílil mezinárodní pozici moskevského knížectví. Ivan sňatek využil i k „byzantinizaci“ svého dvora a způsobu vlády (včetně užívání titulu car, tj. *caesar*).

K moskevskému knížectví byla připojena tzv. Velká Perm, osídlená ugrofinskými Komi-Permjaky.

1473

Ivan III. uzavřel spojenectví s krymským chánem Mengli Girejem, které oba státy později s úspěchem využily jak proti Zlaté hordě, tak proti litevskému tlaku.

1474

Ivan III. odkoupil poslední části rostovského knížectví.

1475

Krymský chán uznal nadřazenost osmanského sultána.

Povstání v Novgorodě bylo potlačeno moskevským vojskem.

Ivan III. pozval do Moskvy italské architekty v čele s Aristotilem Fioravantim, aby mu vystavěli honosný komplex paláců a chrámů, který by demonstroval rostoucí moc knížectví. Sám Fioravanti dostavěl do roku 1479 chrám Nanebevzetí Panny Marie (*Uspenskij sobor*).

1476

Ivan III. znovu odmítl odvádět daň Zlaté hordě.

1478

Tažení Ivana III. proti Novgorodu definitivně ukončilo nezávislost tohoto knížectví. Zrušeny byly novgorodské nejvyšší úřady, shromáždění (*veče*), stejně jako další „odchylky“ od moskevského modelu. V dalších letech byla postupně zlikvidována potenci-

ální opozice: část bojarů byla popravena a z města byly deportovány tisíce rodin. Jejich majetek byl zabaven a jejich pozice zaujala moskevská šlechta (1484, znovu 1489).

říjen 1480

Ve spojení s krymským chánem, který neutralizoval Litvu, se Ivan III. rozhodl postavit se otevřeně Zlaté hordě. Chán Zlaté hordy Ahmad se ale k bitvě neodhodlal a po dvou měsících vyčkávání na řece Ugře se stáhl zpět. Následujícího roku byl zavražděn svými konkurenty a Zlatá horda se postupně rozpadla.

1482

Vojska krymského chána Mengli Gireje vypálila Kyjev.

1484–1489

Pskovští architekti postavili druhý hlavní kremelský chrám, Zvěstování Panny Marie (*Blagověščenskij sobor*).

1485

Po tažení proti Tveru bylo území knížectví připojeno k Moskvě. Poslední tverský kníže Michail uprchl do Litvy. Formálně nezávislé zůstaly již jen knížectví rjažanské a Pskov, ale i v nich byl vliv Moskvy rozhodující. Moskevská teritoriální expanze poté pokračovala i do oblastí osídlených i neslovanským obyvatelstvem.

1487

Kazaňský chán slíbil věrnost moskevskému knížeti.

1489

K moskevskému knížectví byla připojena tzv. Vjatská země, kam se předtím uchýlili uprchlíci z Novgorodu.

1492

Objevení Ameriky.

1492

Ivan III. využil napětí mezi Polskem a Litvou po smrti krále Kazimíra IV. a za podpory krymského chána Mengli Gireje zahájil válku proti litevskému velikému knížeti Aleksandrasovi (Alexandrovi). Střety na rusko-litevském pomezí ale probíhaly již od roku 1487. Na pravém břehu řeky Narvy, naproti stejnojmennému městu v držení livonského řádu, byla založena pevnost Ivangorod, nástupiště ruské expanze do Pobaltí.

Konec „tatarského jha“

Tradiční konec „tatarského jha“ je spojován s rokem 1480 a bitvou na řece Ugře. Bitvou, která se však nikdy nekonala. Chán Zlaté hordy Ahmad vytáhl na podzim 1480 proti svému odbojnému vazalovi, moskevskému knížeti Ivanu III. Když čekal na litevského spojence, utábořil se na pravém břehu říčky Ugry (přítok Oky), asi 250 km jihozápadně od Moskvy. Na levém břehu řeky se naopak usadilo vojsko moskevského knížete. Po řadu týdnů na sebe obě vojska pohlížela a pokřikovala, ale k bitvě se ani jedna strana neodhodlala. Po zprávách o napadení chánova hlavního tábora u Saraje spojenci Ivana III. se chán stáhl na jih a Rusové se vrátili do Moskvy. I když byla událost prakticky bezvýznamná, pozdější ruští kronikáři vybájili velkolepé ruské vítězství... V každém případě vystupoval po „stání na Ugře“ Ivan III. již jako zcela nezávislý panovník.

1493

Ivan III. poprvé použil titul vládce (*gosudara*) „veškeré Rusi“.

1494

Z Ivanova příkazu byl uzavřen hansovní dvůr v Novgorodě a zástupci hansovních měst vyhnáni. Tato politika měla katastrofální důsledky nejen pro ekonomiku města, ale i pro Hansu jako celek.

Litevský veliký kníže Alexandr uznal Ivana III. vládcem „veškeré Rusi“ a uzavřel sňatek s jeho dcerou Jelenou.

1497

Ivan III. vydal první zákoník (*Suděbnik*), platný pro celé území Moskevské Rusi. Zákoník byl mj. první legislativním krokem znevolňování rolníků, neboť omezoval jejich mobilitu (právo na svobodný odchod jen v tzv. *Jurjev děň*, tj. týden před a týden po sv. Jiří, 26. listopadu).

1498

Ve snaze zabránit sporům o nástupnictví vyhlásil Ivan III. svým následníkem svého vnuka Dmitrije (* 1483; syn předčasně zemřelého nejstaršího syna z prvního manželství). Proti této volbě se postavila Ivanova manželka Sofie, prosazující svého syna Vasilije (* 1479).

1500–1503

Další válka Ivana III. s Litvou, do níž se zapojil i livonský řád. Během války se navíc na litevskou stranu načas přidal i Ivanův syn Vasilij, usilující o nástupnictví.

1502

Definitivní vyvrácení Zlaté hordy krymským chánem.

Usmíření mezi Ivanem III. a Vasilijem (a Sofií), následníkem byl jmenován Vasilij. Původní následník Dmitrij byl uvězněn a později zavražděn.

13. září

Porážka silnějšího ruského vojska řadovým vojskem v bitvě u Smoliny na půl století zastavila ruský nápor do Livonska.

Velkoknížecí pečeť Ivana III., dvouhlavý orel se stal později státním znakem.

Vasilij III. Rytina soudobého evropského umělce.

1503

Uzavřeno příměří na šest let mezi Litvou a moskevským knížectvím, které si podrželo většinu území, které během války dobylo (Černigov, Novgorod Severský, Gomel, většina smolenského knížectví atd.).

Na církevním sněmu v Moskvě byla vedena polemika mezi dvěma směry ruské pravoslavné církve. „Josefisté“, stoupenci opata kláštera ve Volokalamsku Josifa Volockého, jejichž koncepce převládla, podporovali samoděržaví, kladli důraz na dodržování rituálů a hájili koncepci bohaté církve, neboť jen ta může plnit své pozemské poslání. Stoupenci Nila Sorského kladli důraz na vnitřní víru oproti rituálům a naléhali, aby církev rezignovala na světské zájmy (včetně politiky a hromadění majetku), neboť ji to jen odvádí od jejího poslání.

27. říjen 1505

Smrt Ivana III., novým panovníkem se stal jeho syn Vasilij.

1505–1533

Vláda Vasilije III. Ivanoviče. Vasilij III. pokračoval v centralizační politice, likvidaci úředních knížectví a v územní expanzi. Připojil k Moskvě poslední nezávislá ruská knížectví (Pskov, Rjazaň a další), ale musel čelit novému náporu kazaňského a zejména krymského chanátu.

1505–1508

Pod vedením italského architekta Alevisia byl dokončen třetí hlavní kremelský chrám, Archanděla Michaela (*Archangelskij sobor*).

1507–1508

Tažení Vasilije III. proti Litvě za podpory knížete Michaila Glinského, předáka promoskevské šlechty na Litvě (s jeho neteří Helenou – Jelenou – uzavřel roku 1527 Vasilij svůj druhý sňatek).

1510

K moskevskému knížectví byl připojen Pskov.

po 1510

Mnich pskovského kláštera Filofej ve svém dopise určeném snad Vasiliji III. rozvíjí teorii Moskvy jako „třetího Říma“.

1512–1514

Další tažení Vasilije III. proti Litvě skončilo ziskem Smolenska.

1518

Na pozvání Vasilije III. přijel do Moskvy vzdělaný řecký mnich Maxim řečený Řek, aby pomohl s překladem a revizí liturgických knih. Když se aktivně zúčastnil diskusí uvnitř ruské pravoslavné církve a vystoupil na podporu asketismu následovníků Nila Sorského, byl roku 1525 vypoovězen z Moskvy a dalších několik desetiletí strávil v klášteře.

1521

Vasilij III. připojil rjazaňské knížectví.

Moskva se ubránila tažení spojených krymsko-kazaňských vojsk.

1522

Litevsko-moskevské příměří potvrdilo ruský zisk Smolenska.

1531

Kazaňským chánem se stal s Vasilijovou podporou stoupenec promoskevské orientace chanátu z dynastie Girejů.

1532

V oblíbené rezidenci ruských knížat ve vsi Kolomenskoje u Moskvy byl dokončen chrám Nanebevzetí (*Vozněsenija*) vystavěný v novém, tzv. stanovém, stylu.

3. prosinec 1533

Zemřel Vasilij III. Protože jeho syn Ivan nebyl schopen vlády, vytvořil Vasilij III. ještě za svého života regentskou radu, již předsedala jeho druhá žena a matka obou synů Jelena Glinská.

1533–1538

Vláda regentky Jeleny Glinské. Vasilijova vdova se snažila pokračovat v politice svého manžela a s pomocí své rodiny a svého milence knížete Ovčina-Tělepněva-Obolenského zabezpečit trůn pro Ivana. Ve vězení proto zahynuli i dva její švagři, bratři Vasilije III., Jurij a Andrej. Regentce se v zásadě podařilo udržet rovnováhu mezi hlavními bojarскими rodinami, zejména Glinskými, Šujskými a Bělskými.

1534–1537

Rusko-litevská válka, příměří uzavřené roku 1537 stvrdilo litevský zisk Homelu a okolí.

3. leden 1538

Náhla smrt Jeleny Glinské (pravděpodobně byla otrávena) otevřela cestu pro boj jednotlivých bojarských skupin o získání kontroly nad mladým panovníkem. Z tohoto období nepochybně pocházela Ivanova hluboká nedůvěra k vysoké dědičné šlechtě a pozdější snaha o její likvidaci.

1542

Moskevským metropolitou zvolen Makarius, který zahájil proces centralizace a rusi-